

**Ines Aščerić-Told, DERVISHES AND ISLAM IN BOSNIA
- sufi dimensions to the formation of Bosnian muslim
society. LEIDEN-Boston: Brill, 2015, 198 str.**

Na našim prostorima su na temu tesavvufa, derviša i derviških redova minulih desetljeća nastale značajne studije. Posredstvom brojnih istraživanja i navedenih studija izašli su na vidjelo podaci evidentirani u defterima, sidžilima, raznim dokumentima i ličnim zbirkama kao i podaci o tekijama, zavijama, šejhovima, te brojne registracije vezane za dervişe i sufije koje su bile iskazane pojedinačno. Ostvarivši uvid, uglavnom, u sve rezultate ovih istraživanja autorica je u svom, gore navedenom djelu napravila izbor, te dala svoje razumijevanje koje se tiče, kako je to i u samom naslovu eksplicirala, općenito pitanja derviša i islama u Bosni. Ona se pri tom ne bavi sufijskim teorijama i praksom, niti posebno fokusira svoju pažnju na kulturne i religiozne aspekte sufijskog djelovanja. U fokusu njene pažnje je,

prije svega, pojašnjenje načina na koji su derviši, kako pojedinačno tako i kolektivno, bili uklopljeni u sistem osmanske države, te kakva im je uloga u okviru tog sistema bila namijenjena. Autorica sa posebnom pažnjom prepoznaje i uključuje u svoja razmatranja etiku futuvveta koja se formirala na islamskim vjerskim izvorima, a koju su derviši dodatno obogatili i svojim ličnim iskustvom i spoznajama, te koja je u određenom poznatom historijskom trenutku postala ideologija dervišstva sa izuzetno snažnim efektima, što je davalo smisao njihovim kasnijim ukupnim aktivnostima.

Autorica je izabrala da govori o heterodoksnom dervištvu u Bosni te o bitnoj ulozi koju su imali u početnim osmanskim osvajanjima. Uz to ističe činjenicu da su upravo prvi derviši koji su dolazili sa osmanskom vojskom bili ti koji su

dobijali i prve timarske prihode, prvo kao nagradu za učestvovanje u vojnim operacijama, a potom i kao nagradu za njihov angažman u prvobitno osnovanim zavijama i tekijama.

Pored uvodnog dijela u kojem je iznijela cilj svoje studije, te ukazala na izvore i metodologiju, donijela je i raspravu o pojmovima sinkretizma i heterodoksije kojim ukazuje kako na karakter islama velikog dijela muslimanske populacije u Bosni tako i na karakter vjerovanja derviša sa ruralnih područja, a koji su učestvovali u osmanskim vojnama.

Nakon toga autorica kroz tri poglavlja obrazlaže navedenu temu o dervišima i islamu u Bosni. U prvom poglavlju bavi se pitanjem uloge derviša u formiranju gradskih naselja, donosi podatke o najranijim bosanskim tekijama, te obrazlaže učestvovanje derviša u prvoj fazi razvitka bosanske muslimanske zajednice. Derviši su imali posebno i istaknuto važnu ulogu u zasnivanju gradova samo u prvom periodu nakon osmanskih osvajanja što se može uočiti na primjerima prvih sedam kasaba i šehera. Već nekoliko decenija kasnije, u zasnivanju i oblikovanju kasaba i šehera po osmanskome modelu koji je uključivao poznati čaršijski kompleks sa glavnom carskom ili vezirskom džamijom u centru

tog kompleksa, glavni utjecaj u razvoju navedenih gradova imali su visokorangirani državni službenici koji su pokretali i uspostavljali njihov razvoj putem ubacivanja u promet velikih iznosa vakufskih gotovina. Osmanlije su samo u prvom periodu nakon osvajanja Bosne davali povećan značaj heterodoksnim dervišima sa ruralnih područja i osnivanju zavija u kojima su se navedeni derviši okupljali vršeći uticaj na okolno stanovništvo. Istovremeno, zavije su imale ulogu konačišta musafirhana s tim da su se od običnih hanova i karavansaraja razlikovale po duhovno-vjerskom ambijentu kakav je u navedenim objektima uspostavljan posredstvom nekog šejha sa karizmom. Spomenute zavije i tekije su činile dio obavezne infrastrukture na određenim važnim putnim komunikacijama.

U drugom poglavlju navedene su i opisane tekije i zavije u urbanim područjima, te njihovi šejhovi kao i derviši, općenito, koji su se sabirali oko takvih zdanja. U vezi s tim istaknuta je povezanost esnafa sa ideologijom futuvveta koja se prenosila i implementirala u gradsku sredinu posredstvom navedenih tekija. Istaknut je golemi utjecaj derviša koji su se okupljali u gradskim tekijama na model kulturnog i vjerskog, a prije svega, na model ekonomskog života bosanske

sredine. Kao argument donijeti su poznati važni esnafski dokumenti futuvvetname, šedžere i pirname koji su nastajali u tekijama, bolje rečeno, u glavnim tarikatskim centrima, gdje su njihovi primjerci prepisivani, a potom dostavljani posredstvom ahijskih ćehaja u bosanske tekije. Navedeni dokumenti imaju posebno izraženu humanu i etičku dimenziju čiji su osnovni elementi preuzimani iz islamskih vjerskih knjiga, a čije su se poruke prenosile dalje preko šejhova, njihovih zastupnika i pomoćnika u tekijama. Autorica prenosi i činjenicu da su brojne i raznovrsne esnafske manifestacije i svečanosti, prije svega veoma živopisne ceremonije esnafske kušaname, značajno utjecale na ambijent i duhovno ozračje jedne gradske sredine sa karakterističnom osmanskim čaršijom. Također prenosi informacije o unutrašnjoj organizaciji esnafa, esnafskim kaznama, esnafskom funkcioneru ahi babi, povezanosti esnafa sa državom kao i o ulozi esnaflija povezanih sa tekijama, ne samo u procesu islamizacije nego, općenito, i u održavanju nivoa islamske vjerske prosvijećenosti. Međutim, u objašnjenjima u kojima se dervišima dodjeljuje važno mjesto u organizaciji društvenog i ekonomskog života u Bosni, ne uočava i ne ističe dovoljno

razlika između pojma derviša kao sljedbenika šejhova u tekijama i pojma ahija kao visokorangiranih starješina nad dervišima, ili ahij-skih ćehaja koji su bili angažirani u lokalnoj bosanskoj sredini.

Rukovođena temama koje su od ranije već bile istraživane u bosanskom okruženju autorica je odabrala da u trećem poglavlju svoje knjige predstavi političku ulogu Hamzevija postavljajući dilemu da li da ih odredi kao derviški red ili kao društveno-politički pokret. Pri tom ističe da je Hamza Bali posjedovao određene keramete, te da je svojom melamijskom skromnošću i asketizmom privlačio i okupljao oko sebe ne samo obične sljedbenike kao svoje dervişe, nego da je okupljao i pripadnike esnafa. Poznata je sudbina Hamzevija koji su sistematično proganjani i veoma rigorozno kažnjavani od strane države. Izgleda da ipak nije dovoljno istaknuta činjenica da su Hamzevije predstavljali jedan populistički pokret povezan sa sličnim snagama sa širih prostora Carstva. Ovdje se radi o pojavi heterodoksnih derviša koje je centralna vlast po ukazanoj potrebi uobičajeno koristila za određene svoje ciljeve, prije svega vojne prirode, a kada više nije imala potrebe za navedenim uslugama, razračunavala se s njima i ograničavala njihove

ideje i djelovanje. Hamza Bali je u Istanbulu imao kontakte sa raznim derviškim šejhovima, a prije svega sa Husamuddinom Ankaravijem, nakon čije se smrti vratio u Bosnu. Na njegove stavove su utjecali kontakti i veze sa dervišima bajramijsko-melamijskog usmjerenja i sa određenim krugovima u centru. Autorica posebno ističe njegov utjecaj na esnafa, što je značilo utjecaj na važan dio bosanskog okruženja. Hamzevije su osuđivani zbog navodne hereze, iako je općepoznato da je toleriran sinkretizam vjerovanja velikog dijela bosanskog muslimanskog stanovništva izuzimajući ulemu i visoke državne službenike koji su stjecali vjersko obrazovanje u zvaničnim vjerskim institucijama, što se ne može uvijek reći za šejhove heterodoksnih derviša. Hamza Bali je pogubljen kao otpadnik od vjere, iako se u osnovi radi o političkim razlozima koji su motivirali hamzevije da otkazuju poslušnost centralnoj vlasti i njenim oficijelnim zastupnicima, što je protumačeno od strane odgovorne uleme kao pokušaj stvaranja paralelizma u vlasti.

Autorica je postigla postavljeni cilj da na zanimljiv i popularan način predstavi i jasno pokaže osnovne značajke pojave dervišva u Bosni, te da obrazloži različite aspekte utjecaja koji su ostavili dubok i prepoznatljiv trag na bosansko društvo. Posebnu pažnju zavređuje način na koji je autorica, izborom navedenih poglavlja, iznijela svoje razumijevanje dervišva i njegove uklopljenosti u bosansku sredinu, kao što zavređuje pažnju i način na koji je uspjela pokazati golemi utjecaj koji su derviši, općenito, ostvarili ne samo na muslimansku zajednicu nego i na sve pripadnike bosanskog društva uključujući brojne važne segmente tog društva, kako duhovne tako i ekonomske prirode. Treba istaći da je, uz njeno razumijevanje ovog pitanja i zanimljivo izlaganje, posebno važno i to što je prenijela na englesko govorno područje saznanja brojnih autora i istraživača navedenog pitanja pojave derviša i islama u Bosni i njihove uloge u razvoju i funkcioniranju te lokalne zajednice.

Azra Gadžo Kasumović